

გაკვეთილი 10

ფინანსურ რესურსებზე

ხელმისაწვდომობა

რისკები

ნაწილი 1

საბანკო რისკები

საბანკო რისკები არც ისე მრავალგვარია

- საკრედიტო – ბანკის მსესხებლის მიერ საკრედიტო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების შეუსრულებლობის რისკი;
- საბაზრო–ფინანსური ინსტრუმენტების საბაზრო ფასების, მათ შორის, ფასიანი ქაღალდებისა და უცხოური ვალუტის კურსების რყევის რისკი (ბანკისათვის არასასურველი მიმართულებით);
- ოპერაციული რისკი;
- არალიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის რისკები,

საბანკო ოპერაციებთან დაკავშირებული კომპლექსური რისკების ზრდამ განაპირობა გამართული კორპორაციული მართვის აუცილებლობა, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს ბანკის მენეჯმენტის, პოლიტიკისა და პროცედურების აქტიურ ზედამხედველობას, რისკების შეფასებასა და დადგენას, მათი ლიმიტების განსაზღვრას, მათი მონიტორინგის დაწესებას, საინფორმაციო სისტემების, რისკების კონტროლისა და შიდა კონტროლის სისტემების დანერგვას.

რისკის ძირითადი სახეები საბანკო საქმიანობაში

საკრედიტო რისკი – კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა საკრედიტო რისკების შესაძლებლობის მინიმუმამდე დაყვანას უნდა ითვალისწინებდეს. ამავე დროს, რამდენადაც ნაკლებია რისკის დონე, ბუნებრივია, იმდენად შეიძლება ნაკლები იყოს ბანკის მოგება, რადგანაც ბანკი მაღალ მოგებას, ჩვეულებრივ, მაღალრისკიანი ოპერაციებიდან ღებულობს. ბანკმა უნდა დაადგინოს მისი ყველა პროდუქტისა და საქმიანობისათვის დამახასიათებელი საკრედიტო რისკი. ბანკმა ასევე უნდა გაუწიოს მონიტორინგი საკრედიტო რისკის შესაბამისობას დადგენილ ლიმიტებთან, რომლის დროსაც ფაქტობრივი საკრედიტო რისკი უნდა შედარდეს საკრედიტო რისკის მიმართ დაწესებულ ლიმიტებთან.

საბაზრო რისკი - არის ბანკის ბალანსური და გარებალანსური პოზიციის მიხედვით საბაზრო ფასის ცვლილებით გამოწვეული ზარალის რისკი. საბაზრო რისკი მოიცავს საპროცენტო, საფონდო, სავალუტო და სასაქონლო პოზიციების რისკებს. საბაზრო რისკი შეიძლება წარმოიშვას ბანკის მიერ განხორციელებულ სხვადასხვა სახის საქმიანობისგან, როგორცაა ინვესტიციების განხორციელება ფასიან ქაღალდებსა და ფულადი ბაზრის ინსტრუმენტებში, სხვა კომპანიათა კაპიტალში წილობრივი მონაწილეობით, სესხების გაცემით, სავალო ინსტრუმენტების გამოცემით, ვაჭრობის დაფინანსებით და სხვ.

სავალუტო რისკი - არის უცხოური ვალუტის გაცვლითი კურსის ცვლილებით გამოწვეული ბანკის უცხოურ ვალუტაში ფორმირებული აქტივების გაუფასურების რისკი.

საპროცენტო რისკი - არის პოტენციური ზარალი, რომელიც გამოწვეულია საბაზრო საპროცენტო განაკვეთებში ცვლილების შედეგად.

ბანკების რისკი მათ **მარჟასაც** ეხება (მარჟა არის სხვაობა ბანკის მიერ გაცემული კრედიტების საპროცენტო განაკვეთსა და ანაზღაურებულ პროცენტს შორის). საპროცენტო რისკი იმის საშიშროებაა, რომ შემცირდება მოგების მომტანი აქტივების შემოსავლიანობა, ან მნიშვნელოვნად მოიმატებს პროცენტების გაცემაზე გაწეული ხარჯები და თანაც შემცირდება ბანკის შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის სხვაობა, ე.ი. წმინდა მოგება. ბოლო წლებში ბანკებმა მიაგნეს საპროცენტო რისკის შემცირების ხერხებს, მაგრამ მისი მთლიანად გამორიცხვა შეუძლებელია.

ოპერაციული რისკი - მნიშვნელოვანი ოპერაციული რისკი ჩნდება ხარისხის კონტროლის სისტემაში შესაძლო ჩავარდნების, გაწეული მომსახურების არაეფექტიანობის, აგრეთვე მართვაში დაშვებული შეცდომების გამო. თითოეულ ბანკს შეუძლია თავად განსაზღვროს და ჩამოაყალიბოს საოპერაციო რისკის განმარტება, მაგრამ ამავე დროს მნიშვნელოვანია, რომ განმარტება ითვალისწინებდეს ყველა მნიშვნელოვან საოპერაციო რისკს, რომელიც ბანკს შეიძლება წარმოეშვას.

ლიკვიდობის რისკი - არის ბანკის რისკი გაისტუმროს ვალდებულებები დათქმულ ვადაში. ლიკვიდობის რისკი შეიძლება შემდეგ კატეგორიებად დაიყოს:

ა) საბაზრო ლიკვიდობის რისკი, კერძოდ რისკი იმისა, რომ სუსტი საბაზრო ლიკვიდობის მდგომარეობის ან ბაზარზე შექმნილი პრობლემების გამო ბანკმა ვერ უზრუნველყოს გარკვეული პოზიციების დაბალანსება საბაზრო ფასებით.

ბ) დაფინანსების ლიკვიდობის რისკი, კერძოდ რისკი იმისა, რომ ბანკმა ვერ უზრუნველყოს აქტივების ფულად ფორმაში გადაყვანა ან სახსრების მოზიდვა სხვა წყაროებიდან.

ლიკვიდობის რისკი ბანკს შეიძლება წარმოეშვას თავის კლიენტებთან სხვადასხვა საქმიანობიდან, როგორცაა კრედიტების გაცემა, სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობა, ვაჭრობის დაფინანსება და სხვა. ლიკვიდობის რისკის მართვა უკიდურესად მნიშვნელოვანია, იმის გათვალისწინებით, რომ ლიკვიდობის პრობლემები შეიძლება დამანგრეველი იყოს არა მარტო ბანკისათვის, არამედ მთლიანად საბანკო სექტორისათვის.

ბანკების დაცვა რისკისგან

ცხადია, ბანკები სხვადასხვა ხერხებს მიმართავენ ამ მრავალრიცხოვანი რისკებისგან თავის დასაცავად. პრაქტიკაში არსებობს რამდენიმე „თავდასაცავი რგოლი“, რომელთა იმედიც შეუძლიათ ჰქონდეთ ბანკის მფლობელებს თავიანთ დაწესებულებათა ფინანსური პოზიციების შესანარჩუნებლად. მათგან შეგვიძლია გამოვყოთ - ხარისხის მართვა, დივერსიფიკაცია, დეპოზიტების დაზღვევა და საკუთარი კაპიტალი.

ხარისხის მართვა რისკისაგან დაცვის ერთერთი არსებული ხერხია, რომლის დროსაც მენეჯერები ცდილობენ მანამდე გადაჭრან ბანკში წარმოქმნილი პრობლემები, ვიდრე ისინი სერიოზულ სირთულეებს შეუქმნიან ბანკებს.

დივერსიფიკაცია - არის რისკის შემცირების მიზნით კაპიტალის გადანაწილება სხვადასხვა აქტივებში, ბანკები, ჩვეულებრივ, ცდილობენ გამოიყენონ რისკის შემამცირებელი დივერსიფიკაციის ორი ტიპი - პორტფელური და გეოგრაფიული. პორტფელის დივერსიფიკაცია ნიშნავს, ბანკის კრედიტებისა და დეპოზიტების განაწილებას კლიენტთა ფართო წრეზე.

გეოგრაფიული დივერსიფიკაცია ნიშნავს, კლიენტების მოზიდვას სხვადასხვა გეოგრაფიული რაიონებიდან ან განსხვავებული ეკონომიკის პირობების მქონე ქვეყნებიდან.

დივერსიფიკაციის ეს ფორმები ყველაზე ეფექტიანად ამცირებენ საბანკო რისკს, რადგან ამ დროს ერთი ჯგუფის კლიენტებისაგან მიღებული შემოსავლების კლების კომპენსირება სხვა ჯგუფისაგან მიღებული შემოსავლების მატებით ხდება. დეპოზიტების დაზღვევა რისკისგან - თავის დაცვის კიდევ ერთი მეთოდია, რომელიც უზრუნველყოფს კრიზისის დროს ანაბრების დაბრუნების გარანტიას.

როდესაც ყველა დამცავი ხერხი ამოიწურება, რისკის შესამცირებლად იყენებენ მფლობელთა კაპიტალს (საკუთარ კაპიტალს). მის ხარჯზე კომპენსირდება წარუმატებელი კრედიტებისა და ფასიან ქაღალდებში დაბანდებულ ინვესტიციათაგან, აგრეთვე, დანაშაულობებისა და მმართველური შეცდომისგან მიღებული დანაკარგები. ასე რომ ბანკს შეუძლია

ფუნქციონირების გაგრძელება წამოჭრილი პრობლემების მოგვარებამდე და ზარალის დაფარვამდე.

საკუთარი კაპიტალი - ბანკის გაკოტრების საწინააღმდეგო უკანასკნელი საშუალებაა, რაც უფრო მაღალია გაკოტრების რისკი (რომელი ფაქტორიდანაც არ უნდა მომდინარეობდეს ეს საფრთხე, მით უფრო მეტი საკუთარი კაპიტალი უნდა ჰქონდეს ბანკს.

კომერციული ბანკების მიერ რისკების მინიმიზაციის ერთ-ერთი საშუალება ადეკვატური კაპიტალის შექმნაა. საქართველოში მოქმედი ბანკისათვის მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალის ოდენობა დგინდება ეროვნული ბანკის ნორმატიული აქტით. საქართველოში მოქმედი ყველა ბანკისათვის მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალის ოდენობა უნდა შეადგენდეს 12 მილიონ ლარს. საზედამხედველო კაპიტალის შემდგომი ზრდა უნდა განხორციელდეს მხოლოდ ფულადი ფორმით და მხოლოდ საქართველოს ეროვნული ვალუტით. საზედამხედველო კაპიტალი არის კაპიტალის სახეობა, რომელიც იქმნება საბანკო საქმიანობის განხორციელებისათვის, მოსალოდნელი და მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების/ზარალის განეიტრალებისა და სხვადასხვა რისკის თავიდან აცილებისათვის. მათგან შეგვიძლია გამოვყოთ - ხარისხის მართვა, დივერსიფიკაცია, დეპოზიტების დაზღვევა და საკუთარი კაპიტალი.

მსხვილი რისკების რეგულირების მიზნით საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ლიმიტები

- ა) ბანკის მიერ ერთი პირისათვის გაცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 15%-ს;
- ბ) ბანკის მიერ ურთიერთდაკავშირებულ მსესხებელთა ჯგუფისათვის გაცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 25%-ს;
- გ) ბანკის მიერ გაცემული ყველა მსხვილი სესხისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის ორმაგ ოდენობას;
- დ) ბანკის მიერ გაცემული ყველა საბლანკო სესხის საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საკრედიტო დაბანდების 25%-ს.

აგრეთვე დადგენილია ბანკის მიერ პირებისათვის სესხის გაცემის შემდეგი შეზღუდვები:

- ა) ბანკს ეკრძალება კლიენტს მისცეს სესხი თავისი აქციების შესაძენად;
- ბ) ბანკს ეკრძალება კლიენტს მისცეს სესხი ამავე ბანკის მნიშვნელოვანი წილის მფლობელი აქციონერის ან მაკონტროლებელი პირის აქციების შესაძენად;
- გ) ბანკს ეკრძალება კლიენტს მისცეს სესხი ამავე ბანკის შვილობილი კომპანიის აქციების შესაძენად.

საბანკო რისკების რეგულირების ძირითად მექანიზმები

ბაზელის კომიტეტის რეკომენდაციების და მსოფლიოში გავრცელებული პრაქტიკის მიხედვით, საბანკო სისტემის დონეზე საბანკო რისკების რეგულირების ძირითად მექანიზმებს წარმოადგენს:

1. ახლადშექმნილი ბანკებისთვის კაპიტალის მინიმალური დონის დაწესება;
2. მოთხოვნები კაპიტალის სტრუქტურისადმი და საკმარისობისადმი,
3. შიდა კონტროლისა და რისკების მართვის სამსახურების ორგანიზაციისა და საქმიანობისადმი მოთხოვნები;

4. ბანკის საერთო რისკებისა და ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის საჯაროობისადმი მოთხოვნები;

5. რისკების რაოდენობრივი შეფასების მეთოდებისადმი ნორმატიული მოთხოვნები და სხვა.

კომერციული ბანკების დონეზე რისკების მართვის გარე მექანიზმების გარდა გამოიყენება შიდა მექანიზმებიც, რომელთაც მიეკუთვნება რისკების შეფასების და მართვის შიდა მოდელეები და მეთოდები: ლიმიტირება, ჰეჯირება, შიდა კონტროლი და სხვა.

„კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის თაობაზე“ დებულების შესაბამისად, საქართველოს საბანკო სექტორში რისკების მართვის პროცესი მოიცავს შემდეგს:

1. **რისკების დადგენა:** რისკების დადგენის მიზანია ბანკის მიერ საბანკო ოპერაციებისათვის დამახასიათებელი ყველა სახეობის რისკის იდენტიფიცირება, რამაც შეიძლება ბანკს ზარალი მოუტანოს;

2. **რისკების შეფასება:** რისკების შეფასება გამოიყენება ბანკის რისკის პროფილის შესაფასებლად, რათა მიღებულ იქნეს რისკების მართვის გამოყენების ეფექტიანობის შესახებ სრული სურათი;

3. **მონიტორინგი და ლიმიტები:** რისკების ლიმიტები, როგორც რისკების მონიტორინგის ნაწილი, მინიმუმ შემდეგნაირად უნდა დადგინდეს:

- გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ბანკის რისკების მასშტაბები ან მისგან გამოწვეული ზარალისა და რისკების მიმართ ბანკის კაპიტალის ამტანობის ზღვარი;
- გათვალისწინებულ უნდა იქნეს წარსულის გამოცდილება ზარალთან მიმართებაში და ადამიანური რესურსების უნარი;
- ნებისმიერი პოზიციის დაწესებულ ლიმიტზე გადამეტების შემთხვევაში ინფორმაცია უნდა წარედგინოს რისკების მართვის სტრუქტურულ ერთეულს, რისკების მართვის კომიტეტს და საჭიროების შემთხვევაში დირექტორატს;

4. **რისკების მართვის საინფორმაციო სისტემები:** რისკების მართვის საინფორმაციო სისტემა, როგორც რისკების მართვის პროცესის ნაწილი, მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემების ნაწილია, რომელიც რისკების მართვის ეფექტიანად გამოყენების მიზნით, ბანკის მოთხოვნების შესაბამისად აუცილებლად უნდა შემუშავდეს;

5. **რისკების კონტროლი:** ბანკმა უნდა დააწესოს რისკების კონტროლი, რათა მართოს კონკრეტული რისკი, რადგან მეტად მნიშვნელოვანია ნებისმიერი რისკი, რომელმაც შეიძლება საფრთხის წინაშე დააყენოს ბანკის არსებობა;

6. **აქტივების და ვალდებულებების მართვა:** საპროცენტო, სავალუტო და ლიკვიდობის რისკების კონტროლისათვის ბანკებმა უნდა განახორციელონ აქტივებისა და ვალდებულებების მართვა;

7. **სტრეს-ტესტების გამოყენება:** რისკების შეფასების მოდელეების სტრეს-ტესტების გამოყენება.

გამომდინარე იქიდან, რომ ფინანსურ სექტორში მსოფლიო კრიზისები პერმანენტულ ხასიათს ატარებს, აუცილებელია ანტიკრიზისული მექანიზმების მუდმივი განახლება და სრულყოფა. საფინანსო სექტორში კრიზისებისადმი ყველაზე მგრძობიარე სწორედ საბანკო სექტორია. ვინაიდან კრიზისის გარეშე ცალკეული საბანკო ოპერაციები ამა თუ იმ დოზით რისკის მომცველია, რისკების მართვა თანამედროვე საბანკო სექტორში მუდმივი პროცესი უნდა იყოს. კრიზისულ პერიოდში რისკების შემცირება და პოსტკრიზისულ პერიოდში მინიმუმ კრიზისამდელ მაჩვენებლებზე დაბრუნება საბანკო დაწესებულებების უმთავრესი ამოცანებია.
